

WAAROM IJKPUNTEN
VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN
VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- LEERDOELEN
- ONDERWIJSINHOUD
- AANPAK
- SCHOOLKLIMAAT
- RESULTATEN
- PROFESSIONALISERING
- KWALITEITSZORG
- VERBINDING

HOE VERDER?
STAPPENPLAN

BIJLAGE:
BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

IJKPUNTEN VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

VOOR BASISONDERWIJS, VOORTGEZET ONDERWIJS EN SPECIAAL ONDERWIJS

Academische Werkplaats

WAAROM IJKPUNTEN VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- LEERDOELEN
- ONDERWIJSINHOUD
- AANPAK
- SCHOOLKLIMAAT
- RESULTATEN
- PROFESSIONALISERING
- KWALITEITSZORG
- VERBINDING

HOE VERDER? STAPPENPLAN

BIJLAGE: BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

WAAROM IJKPUNTEN VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

De bevordering van burgerschap van leerlingen – of algemener: de sociale en maatschappelijke vorming van jonge mensen – is `klassieke taak van het onderwijs. Scholen hechten daar veel waarde aan. Dat ook de samenleving dit ziet als een belangrijke taak van het onderwijs, wordt onderstreept door de onderwijswetten, waarin de bevordering van burgerschap is opgenomen als taak voor het funderend onderwijs en het beroepsonderwijs.

Die opdracht is niet altijd gemakkelijk. Om goed burgerschapsonderwijs te realiseren, vragen verschillende zaken aandacht, zo is de afgelopen jaren duidelijk geworden. Denk bijvoorbeeld aan de deskundigheid van docenten, passend lesmateriaal, voldoende tijd en ondersteuning, en een gezamenlijk gevoel van eigenaarschap van leraren en schoolleiding.

In de kern gaat het om twee belangrijke onderliggende vragen:

- **Wat is goed burgerschapsonderwijs?**
- **En wat zijn de bouwstenen die we nodig hebben om dat te bereiken?**

Deze publicatie geeft op een praktijkgerichte manier antwoord op deze vragen. In negen punten – de zogenoemde IJkpunten – is samengevat wat de kenmerken zijn van goed burgerschapsonderwijs en wat er nodig is om die op school te realiseren.

WAT ZIJN IJKPUNTEN VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS?

De in deze publicatie beschreven IJkpunten kunnen worden gezien als de belangrijkste kenmerken van goed burgerschapsonderwijs. Dat wil zeggen dat goed burgerschapsonderwijs aan deze kenmerken voldoet. Scholen die werken aan de ontwikkeling van goed burgerschapsonderwijs kunnen de IJkpunten gebruiken als 'checklist'.

Deze publicatie geeft geen antwoord op de vraag hoe scholen burgerschapsonderwijs moeten invullen.

Daarvoor zijn twee redenen:

- Burgerschapsonderwijs gaat (ook) over visies op mens en samenleving, en over waarden. Omdat we in Nederland hebben afgesproken (zie artikel 23 van de grondwet) dat scholen daar eerst en vooral zelf over gaan, past het niet om algemene uitspraken te doen over wat de school zou 'moeten'.

WAAROM IJKPUNTEN VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- LEERDOELEN
- ONDERWIJSINHOUD
- AANPAK
- SCHOOLKLIMAAT
- RESULTATEN
- PROFESSIONALISERING
- KWALITEITZORG
- VERBINDING

HOE VERDER? STAPPENPLAN

BIJLAGE: BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

- Het is niet mogelijk om burgerschapsonderwijs in te vullen op een algemene, voor alle scholen passende manier. Burgerschap gaat over hoe mensen met elkaar samenleven, en burgerschapsonderwijs is erop gericht dat leerlingen de competenties verwerven die daarvoor nodig zijn. Welke competenties dat zijn, verschilt van school tot school. Wat de school leerlingen wil leren over het samenleven van mensen, hangt bijvoorbeeld samen met de steeds veranderende actualiteit (welke vragen doen zich voor?), met de situatie waarin leerlingen opgroeien (welke plaats heeft burgerschap in hun leven, wat willen leerlingen leren, wat hebben zij nodig en wat heeft de samenleving nodig?) en met de idealen die de school wil overbrengen (wat ziet de school als 'goed samenleven?').

WAT IS HET RESULTAAT VAN HET GEBRUIK VAN DE IJKPUNTEN?

De IJkpunten bieden de school handvatten om kwalitatief goed burgerschapsonderwijs te realiseren.

Burgerschapsonderwijs van goede kwaliteit houdt het volgende in:

- De kern van het burgerschapsonderwijs gaat over de vraag wat nodig is om vreedzaam en volgens democratische beginselen samen te leven in een democratische rechtsstaat.
- Het burgerschapsonderwijs voldoet aan de basiseisen van onderwijskundige kwaliteit, zoals doelgerichtheid, samenhang en aansluiten bij de leerbehoeften van leerlingen.
- Het burgerschapsonderwijs weerspiegelt de mens- en maatschappijopvatting van de school.
- Er is een breed draagvlak voor de wijze waarop de school het burgerschapsonderwijs invult.
- De kwaliteit van het burgerschapsonderwijs wordt gestuurd, geëvalueerd en bewaakt.
- Het burgerschapsonderwijs voldoet aan de wettelijke eisen.

Scholen die de IJkpunten als 'checklist' gebruiken, kunnen ervan uitgaan dat ze de burgerschapsvorming van leerlingen op een adequate manier bevorderen. Dat betekent dat het burgerschapsonderwijs:

- aansluit bij de idealen van de school,
- past bij wat de leerlingen nodig hebben,
- voldoet aan de eisen die aan goed onderwijs worden gesteld,
- voldoet aan de verwachtingen van de samenleving, zoals vastgelegd in wettelijke eisen en in het toezichtkader van de onderwijsinspectie.

WAAROM IJKPUNTEN VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- LEERDOELEN
- ONDERWIJSINHOUD
- AANPAK
- SCHOOLKLIMAAT
- RESULTATEN
- PROFESSIONALISERING
- KWALITEITSZORG
- VERBINDING

HOE VERDER? STAPPENPLAN

BIJLAGE: BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

Scholen die de IJkpunten gebruiken, mogen ervan uitgaan dat ze alle stappen doorlopen die nodig zijn om goed burgerschapsonderwijs vorm te geven. Ook krijgen zij duidelijkheid over de gewenste volgorde van deze stappen en over de voorwaarden waaraan moet worden voldaan.

VOOR WIE ZIJN DE IJKPUNTEN BEDOELD?

De IJkpunten kunnen worden gebruikt door iedereen die op school is betrokken bij de ontwikkeling en bevordering van burgerschapsonderwijs. De IJkpunten zijn gericht op het bestuur, de schoolleiding, leraren en anderen die verantwoordelijk zijn voor de sturing van het onderwijs, onderwijsontwikkeling, de schoolorganisatie en de bewaking van de kwaliteit van het onderwijs.

Schoolleiding en bestuur dragen een bijzondere verantwoordelijkheid voor het realiseren van goed burgerschapsonderwijs en voor het enthousiasmeren van schoolteams. De schoolleiding krijgt door de IJkpunten een overzicht van de elementen die aandacht vragen en de onderlinge samenhang daarvan. De IJkpunten geven aan waarop gestuurd moet worden en welke condities vervuld moeten zijn.

Voor het bestuur maken de IJkpunten duidelijk hoe de visie op onderwijs en kwaliteit richting kan geven aan het burgerschapsonderwijs, of de beoogde doelen worden gerealiseerd en hoe de dialoog daarover kan worden gevoerd. Voor bestuur en schoolleiding maken de IJkpunten duidelijk welke aspecten van het burgerschapsonderwijs aandacht vragen en waar het gesprek over de kwaliteit van het burgerschapsonderwijs zich op moet richten.

Ook zijn de IJkpunten van belang voor leraren en anderen die werken aan de ontwikkeling van burgerschapsonderwijs op de school en die burgerschapslessen of -projecten ontwikkelen. De IJkpunten bevorderen het eigenaarschap van leraren als het gaat om het burgerschapsonderwijs op hun school.

WAAROM IJKPUNTEN VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- LEERDOELEN
- ONDERWIJSINHOUD
- AANPAK
- SCHOOLKLIMAAT
- RESULTATEN
- PROFESSIONALISERING
- KWALITEITZORG
- VERBINDING

HOE VERDER? STAPPENPLAN

BIJLAGE: BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

Dat geldt ook voor leerlingen. Door de IJkpunten te betrekken in het gesprek met leerlingen over burgerschap, over de leerdoelen en over het burgerschapsonderwijs op school, wordt hun betrokkenheid bij het burgerschapsonderwijs versterkt. Immers, het gesprek mét leerlingen over wat goed burgerschap eigenlijk is, past bij uitstek bij de doelen van burgerschapsonderwijs.

De IJkpunten maken voor alle betrokkenen zichtbaar waarover burgerschap gaat. Daardoor ontstaat er een gemeenschappelijke 'taal' om te bespreken wat de school onder burgerschap verstaat en wat ze met burgerschapsonderwijs wil bereiken. De IJkpunten zijn dan ook geformuleerd voor gebruik op schoolniveau.

ER ZIJN NEGEN IJKPUNTEN; MAAKT DE VOLGORDE UIT?

Het overzicht van IJkpunten gaat uit van de (denkbeeldige) situatie dat een school 'bij nul' begint: er is nog geen sprake van burgerschapsonderwijs. Het proces begint dan met nadenken over een visie en het formuleren van onderwijs- en leerdoelen. Op grond daarvan maakt de school verdere keuzes, worden de lesstof en aanpak gekozen, wordt bezien of professionalisering van leraren wenselijk is, worden resultaten gemeten, en wordt het burgerschapsonderwijs verder ontwikkeld.

In de praktijk werkt het echter vaak anders, bijvoorbeeld omdat er al verschillende onderdelen van burgerschapsonderwijs in praktijk worden gebracht. Dan is het verstandig om daarbij aan te sluiten, te versterken wat nodig is en aan te vullen wat ontbreekt. Vaak is het overigens niet meteen duidelijk wat de school al 'aan burgerschap doet'. In dat geval is het nuttig om een zelfevaluatie uit te voeren, zodat een goed beeld ontstaat van wat goed gaat en waar ontwikkeling nodig is.

Meestal is er al een globale visie op burgerschap, zijn er enkele algemene leerdoelen geformuleerd en bevat het curriculum een aantal 'losse' burgerschapsactiviteiten. Op veel scholen ontbreken een uitgekristalliseerd leerplan en goed zicht op de resultaten van het burgerschapsonderwijs, waardoor niet duidelijk is of het onderwijs bijdraagt aan realisering van de beoogde doelen.

In die situaties komt een cyclische en iteratieve aanpak van pas. Cyclisch, door de IJkpunten regelmatig 'van voor tot achter' langs te lopen en na te gaan op welke punten verbetering nodig is: waarover zijn we tevreden en wat vraagt versterking? En iteratief, door regelmatig een stapje terug te doen, vooral als duidelijk is dat tekorten op een bepaald punt het gevolg zijn van een ontwikkeling die elders in de cyclus nodig is.

WAAROM IJKPUNTEN
VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN
VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- LEERDOELEN
- ONDERWIJSINHOUD
- AANPAK
- SCHOOLKLIMAAT
- RESULTATEN
- PROFESSIONALISERING
- KWALITEITSZORG
- VERBINDING

HOE VERDER?
STAPPENPLAN

BIJLAGE:
BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

Vaak is het effectief om te beginnen met het formuleren van onderwijsdoelen, die kunnen worden uitgewerkt in leerdoelen. Duidelijke, goed uitgewerkte leerdoelen maken concreet waarover het gaat, maken duidelijk welke lesinhoud en aanpak nodig zijn, en helpen het gesprek over 'wat burgerschap is' op een concrete manier te voeren. Ook wordt zo snel duidelijk waar afstemming tussen vakken of leerjaren nodig is, en waar het burgerschapsonderwijs zich, gegeven de situatie van de leerlingen, vooral op moet richten.

WAAROM IJKPUNTEN
VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

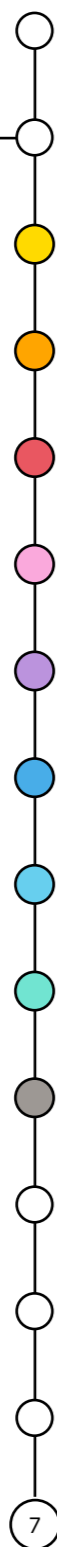
NEGEN IJKPUNTEN
VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- LEERDOELEN
- ONDERWIJSINHOUD
- AANPAK
- SCHOOLKLIMAAT
- RESULTATEN
- PROFESSIONALISERING
- KWALITEITSZORG
- VERBINDING

HOE VERDER?
STAPPENPLAN

BIJLAGE:
BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

NEGEN IJKPUNTEN VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

MISSIE: VISIE & LEERDOELEN

- Visie: Onze school heeft een duidelijke visie op burgerschapsonderwijs
- Leerdoelen: Onze school heeft concrete leerdoelen vastgesteld

CURRICULUM: ONDERWIJSINHOUD & AANPAK

- Onderwijsinhoud: Onze school heeft een samenhangend burgerschapscurriculum, dat we ook realiseren.
- Aanpak: Onze school gebruikt aanpakken en materialen die passen bij onze visie en onze leerdoelen.

SCHOOLKLIMAAT

- Schoolklimaat: Onze school heeft een klimaat dat past bij de leerdoelen van ons burgerschapsonderwijs

RESULTATEN

- Resultaten: Onze school heeft inzicht in de resultaten van ons burgerschapsonderwijs

PROFESSIONALISERING & KWALITEITSZORG

- Professionalisering: Onze school heeft een kwaliteitscultuur die ondersteunend is aan burgerschapsonderwijs
- Kwaliteitszorg: Onze school zorgt ervoor dat de randvoorwaarden voor goed burgerschapsonderwijs op orde zijn

VERBINDING

- Verbinding: Onze school heeft het burgerschapsonderwijs afgestemd op onze maatschappelijke omgeving

WAAROM IJKPUNTEN
VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN
VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

○ VISIE

● LEERDOELEN

● ONDERWIJSINHOUD

● AANPAK

● SCHOOLKLIMAAT

● RESULTATEN

● PROFESSIONALISERING

● KWALITEITZORG

● VERBINDING

HOE VERDER?
STAPPENPLAN

BIJLAGE:
BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

VISIE

ONZE SCHOOL HEEFT EEN DUIDELIJKE VISIE
OP BURGERSCHAPSONDERWIJS.

- **Onze visie maakt duidelijk waartoe we onze leerlingen willen toerusten.**
- **Onze visie is concreet uitgewerkt: het is duidelijk welke keuzen we maken en waarom we dat doen.**
- **Onze visie maakt duidelijk welke schoolcultuur we nastreven.**
- **Onze visie is niet in strijd met wettelijke eisen.**

TOELICHTING

HET BEGRIIP 'BURGERSCHAP'

Om te bepalen hoe de school burgerschapsonderwijs wil invullen, moet duidelijk zijn wat de school onder burgerschap verstaat. Burgerschap verwijst naar de manier waarop mensen in de samenleving met elkaar omgaan, naar de verhouding tussen burgers en overheid, naar de manier waarop we omgaan met verschillen, diversiteit, met tegenstellingen en met conflicten.

WAAROM IJKPUNTEN
VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN
VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

○ VISIE

● LEERDOELEN

● ONDERWIJSINHOUD

● AANPAK

● SCHOOLKLIMAAT

● RESULTATEN

● PROFESSIONALISERING

● KWALITEITZORG

● VERBINDING

HOE VERDER?
STAPPENPLAN

BIJLAGE:
BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

Ook verwijst burgerschap bijvoorbeeld naar de manier waarop we samen beslissingen nemen (ook als we het niet eens zijn) en naar de rechten van minderheden.

Hoe de school het begrip burgerschap uitwerkt, wordt bepaald door drie elementen: 1) de visie van de school op mens en maatschappij, 2) een visie op wat leerlingen nodig hebben in het kader van hun sociale en maatschappelijke vorming, en 3) de eisen die de overheid stelt aan bevordering van burgerschap.

VISIE OP MENS EN MAATSCHAPPIJ

De visie beschrijft de idealen van de school (wat verstaan wij onder 'goed samen leven?') en de wijze waarop het onderwijs daaraan wil bijdragen.

De mens- en maatschappijvisie van de school hangt nauw samen met haar identiteit. De documenten waarin de identiteit van de school is uitgewerkt, bieden dan ook vaak goede aanknopingspunten voor de invulling van de visie op burgerschap. Andere uitgangspunten zijn de basiswaarden van de democratische rechtsstaat (met de Nederlandse grondwet en mensenrechten zoals vastgelegd in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens).

DE BEHOEFTE VAN LEERLINGEN

Wat betreft de behoeften van de leerlingenpopulatie zijn verschillende aspecten van belang: de ontwikkelingsfase van de leerlingen, de situatie waar de school leerlingen op voorbereidt (vervolgonderwijs, arbeidsmarkt, maatschappij) en de sociale setting waarin leerlingen opgroeien (hoe ziet die eruit, welke ervaringen hebben leerlingen, wat hebben leerlingen nodig, in welke opzichten is verrijking en uitbreiding van 'de horizon' van de leerling wenselijk, zijn er risico's?).

WETTELIJKE EISEN

De wettelijke eisen zijn vastgelegd in de wettelijke opdracht voor de bevordering van burgerschap in het basis-, voortgezet en speciaal onderwijs. Bij de toetsing door de overheid speelt het toezichtkader van de onderwijsinspectie een rol.

WAAROM IJKPUNTEN
VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN
VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

● VISIE

○ LEERDOELEN

● ONDERWIJSINHOUD

● AANPAK

● SCHOOLKLIMAAT

● RESULTATEN

● PROFESSIONALISERING

● KWALITEITZORG

● VERBINDING

HOE VERDER?
STAPPENPLAN

BIJLAGE:
BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

LEERDOELEN

ONZE SCHOOL HEEFT CONCRETE LEERDOELEN VASTGESTELD

- In de leerdoelen van ons burgerschapsonderwijs zijn alle aspecten van onze visie op burgerschap uitgewerkt.
- Onze leerdoelen geven weer welke kennis, houdingen en vaardigheden wij aan leerlingen willen overdragen.
- In onze leerdoelen is er aandacht voor de basiswaarden van de democratische rechtsstaat, en voor sociale en maatschappelijke competenties.
- Onze leerdoelen zijn concreet en specifiek, zodat duidelijk is wat we onze leerlingen in de verschillende vakken/domeinen, leerjaren en afdelingen willen leren.

WAAROM IJKPUNTEN
VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN
VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

● VISIE

○ **LEERDOELEN**

● ONDERWIJSINHOUD

● AANPAK

● SCHOOLKLIMAAT

● RESULTATEN

● PROFESSIONALISERING

● KWALITEITZORG

● VERBINDING

HOE VERDER?
STAPPENPLAN

BIJLAGE:
BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

TOELICHTING

CONCRETE LEERDOELEN

De school werkt de visie op burgerschap uit in concrete leerdoelen. De school draagt bij aan burgerschap door de leerlingen burgerschapscompetenties bij te brengen: kennis, houdingen en vaardigheden op het terrein van burgerschap. De leerdoelen zijn gespecificeerd naar leerjaar, leerdomein en onderwijsniveau. Ze zijn afgeleid van de algemene leerdoelen voor schoolverlaters: welke kennis, houdingen en vaardigheden moeten leerlingen beheersen als zij de school verlaten? Zo sluiten de leerdoelen aan bij wat leerlingen nu en later nodig hebben om mee te kunnen doen in de samenleving.

De leerdoelen zijn concreet, zodat je eruit kunt afleiden welke lesstof en aanpakken nodig zijn om de leerdoelen te bereiken en kunt vaststellen of de leerlingen de leerdoelen hebben bereikt. De leerdoelen maken zichtbaar welke doelen de school nastreeft als het gaat om de persoonsvorming en de sociale en maatschappelijke vorming van leerlingen. De leerdoelen zijn samenhangend opgenomen in het onderwijsprogramma van de school en zijn ook zichtbaar in het schoolplan, vakleerplannen en lesplannen.

WETTELIJKE EISEN

Naast de visie van de school, geven ook wettelijke eisen richting aan de leerdoelen van het burgerschapsonderwijs.

De wet schrijft voor dat het burgerschapsonderwijs moet bijdragen aan :

- a) kennis over en respect voor de basiswaarden van de democratische rechtsstaat,
- b) het ontwikkelen van sociale en maatschappelijke competenties.

Ad a) De basiswaarden van de democratische rechtsstaat maken onderdeel uit van de wettelijke burgerschapsopdracht voor het funderend onderwijs. Het gaat om de volgende waarden: vrijheid van meningsuiting, gelijkwaardigheid, begrip, verdraagzaamheid, het afwijzen van onverdraagzaamheid en afwijzing van discriminatie, autonomie en verantwoordelijkheidsbesef (zie het kader hieronder en bijlage 1).

WAAROM IJKPUNTEN
VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN
VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

● VISIE

○ LEERDOELEN

● ONDERWIJSINHOUD

● AANPAK

● SCHOOLKLIMAAT

● RESULTATEN

● PROFESSIONALISERING

● KWALITEITSZORG

● VERBINDING

HOE VERDER?
STAPPENPLAN

BIJLAGE:
BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

BASISWAARDEN VAN DE DEMOCRATISCHE RECHTSSTAAT

De door de overheid geformuleerde centrale waarden – vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit – zijn uitgewerkt in acht basiswaarden.

De overheid vraagt van scholen om deze basiswaarden in het burgerschapsonderwijs te bevorderen:¹

- **Vrijheid van meningsuiting**
- **Gelijkwaardigheid**
- **Begrip**
- **Verdraagzaamheid**
- **Afwijzen van onverdraagzaamheid**
- **Afwijzing van discriminatie**
- **Autonomie**
- **Verantwoordelijkheidsbesef**

¹ Bron: Wet (met Memorie van Toelichting en behandeling in Eerste en Tweede kamer) in verband met verduidelijking van de burgerschapsopdracht aan scholen in het funderend onderwijs, 2021. Voor deze basiswaarden, zie ook Bijlage 1.

Samen vormen deze waarden de (minimale) kern waaraan scholen in het funderend onderwijs in hun burgerschapsonderwijs aandacht moeten besteden. Scholen moeten leerdoelen voor deze basiswaarden formuleren, en daarin onder meer aandacht besteden aan de kennis, houdingen en vaardigheden die daarbij belangrijk zijn. Ook moet er aandacht zijn voor het toepassen en reflecteren daarop.

Ad b) Ook voor de ontwikkeling van sociale en maatschappelijke competenties moeten scholen leerdoelen formuleren. De school kan deze leerdoelen zelf formuleren, maar in elk geval is aandacht nodig voor de kerndoelen die betrekking hebben op sociale en maatschappelijke competenties.

De leerdoelen die scholen formuleren, laten dus enerzijds zien wat zij op basis van hun mens- en wereldbeeld belangrijk vinden; anderzijds geven de leerdoelen weer hoe de scholen de verplichte wettelijke doelen uitwerken. De basiswaarden van de democratische rechtsstaat nemen hier een centrale plaats in: het gaat om kennis, houdingen en vaardigheden die leerlingen helpen om hun plek te vinden in onze democratische samenleving. Centraal daarin staan: ruimte om jezelf te zijn en zelfstandig te handelen, en die ruimte ook anderen gunnen: wederzijds respect en rekening houden met anderen.

WAAROM IJKPUNTEN
VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN
VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

● VISIE

● DOELEN

● **ONDERWIJSINHOUD**

● AANPAK

● SCHOOLKLIMAAT

● RESULTATEN

● PROFESSIONALISERING

● KWALITEITZORG

● VERBINDING

HOE VERDER?
STAPPENPLAN

BIJLAGE:
BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

ONDERWIJSINHOUD

ONZE SCHOOL HEEFT EEN SAMENHANGEND
BURGERSCHAPSCURRICULUM, DAT WE OOK REALISEREN

- **Ons burgerschapscurriculum omvat alle inhouden die nodig zijn om onze leerdoelen te bereiken.**
- **Ons burgerschapscurriculum is logisch opgebouwd en is goed afgestemd op de leerjaren en de leergebieden.**
- **Ons burgerschapscurriculum sluit aan bij de behoeften van onze leerlingen.**
- **Ons burgerschapscurriculum sluit aan bij de actualiteit en bij het belang van de samenleving.**
- **We vragen ons af of ons burgerschapscurriculum onbedoelde en/of onwenselijke effecten heeft.**

WAAROM IJKPUNTEN
VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN
VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

● VISIE

● DOELEN

○ **ONDERWIJSINHOUD**

● AANPAK

● SCHOOLKLIMAAT

● RESULTATEN

● PROFESSIONALISERING

● KWALITEITSZORG

● VERBINDING

HOE VERDER?
STAPPENPLAN

BIJLAGE:
BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

TOELICHTING

INHOUDEN

Op basis van de visie heeft de school leerdoelen geformuleerd, die zijn uitgewerkt in het burgerschapscurriculum. Er zijn inhouden gekozen die nodig zijn om de leerdoelen te bereiken. Belangrijke wettelijk vereiste inhouden zijn de al genoemde basiswaarden en sociale en maatschappelijke competenties.

OPBOUW EN SAMENHANG

Een samenhangend burgerschapscurriculum heeft een logische opbouw en heeft een plaats in de verschillende leerjaren en leergebieden. Er is sprake van een goede doorgaande lijn, zowel in de opbouw en ordening van de leerstof als in de te ontwikkelen competenties. Bijvoorbeeld: van dichtbij (toepassing in de buurt) naar veraf (toepassing in mondiale kwesties) en van eenvoudige vragen (wat betekent verdraagzaamheid?) naar complexe vraagstukken (moet je verdraagzaam zijn ten opzichte van mensen die onverdraagzaam zijn?).

Om een samenhangend burgerschapscurriculum te realiseren, is het noodzakelijk dat er goed zicht is op het burgerschapsaanbod in verschillende vakgebieden. Als alles met alles is verweven, wordt onduidelijk waarom het gaat. Er zijn dan geen herkenbare leerlijnen, het is onduidelijk wat de school wil bereiken en het is moeilijk om resultaten te volgen. Daarom is het belangrijk dat de inhoud van het burgerschapscurriculum duidelijk is en goed is geordend. Dan is helder op welke manier en in welke contexten leerdoelen worden gerealiseerd en kunnen de doelen en inhouden beter worden toegespitst op de behoeften van leerlingen.

BEHOEFTE VAN LEERLINGEN

Een samenhangend burgerschapscurriculum is afgestemd op wat de leerlingen nodig hebben. Doordat de leefwereld van leerlingen sterk kan verschillen, kunnen ook hun onderwijsbehoeften verschillend zijn. Wat zijn de uitdagingen voor deze leerlingenpopulatie? Hoe kunnen we leerlingen betrekken bij het invullen van het burgerschapsonderwijs? Zijn er risico's op het terrein van burgerschap die specifieke accenten in het aanbod vereisen? Denk bijvoorbeeld aan leerlingen die opgroeien in een omgeving waarin discriminatie of onverdraagzaamheid de toon zetten.

Daarnaast spelen de actualiteit en het belang van de samenleving een belangrijke rol. Ook hier is samenhang van belang. Het aanbod sluit, indien dat wenselijk is, aan bij de actualiteit, en is verbonden met de leerdoelen. Dan is bevordering van burgerschap concreet en leren leerlingen burgerschapscompetenties toepassen in voor hen relevante situaties.

WAAROM IJKPUNTEN
VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN
VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- DOELEN
- ONDERWIJSINHOUD

○ **AANPAK**

- SCHOOLKLIMAAT
- RESULTATEN
- PROFESSIONALISERING
- KWALITEITZORG
- VERBINDING

HOE VERDER?
STAPPENPLAN

BIJLAGE:
BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

AANPAK

ONZE SCHOOL GEBRUIKT AANPAKKEN EN MATERIALEN
DIE PASSEN BIJ ONZE VISIE EN ONZE LEERDOELEN

- De lesmethoden/materialen/projecten die onze school inzet in het burgerschapsonderwijs, sluiten aan bij onze visie en onze leerdoelen.
- Onze school laat leerlingen actief kennismaken met de wereld rondom de school, met de samenleving en met werelden waarmee ze niet bekend zijn.
- Onze school is een plaats waar leerlingen burgerschapscompetenties actief oefenen. Naast de (aparte) activiteiten die we daarvoor organiseren, benutten we alledaagse aanleidingen om leerlingen te laten oefenen.

TOELICHTING

MATERIALEN EN WERKVORMEN

De visie van de school is vertaald in leerdoelen die zijn uitgewerkt in het burgerschapscurriculum, waarin de inhoud logisch geordend over leerjaren en leerdomeinen worden aangeboden. Ook de door de school gekozen aanpak voor het overbrengen van de leerstof is van belang voor de kwaliteit van het burgerschapsonderwijs. De school zet methoden en materialen in om de leerdoelen te bereiken. Deze weerspiegelen de visie van de school.

WAAROM IJKPUNTEN
VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN
VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- DOELEN
- ONDERWIJSINHOUD

○ **AANPAK**

- SCHOOLKLIMAAT
- RESULTATEN
- PROFESSIONALISERING
- KWALITEITSZORG
- VERBINDING

HOE VERDER?
STAPPENPLAN

BIJLAGE:
BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

De gekozen werkvormen passen bij de ontwikkelingsfase en bij de belangstelling van leerlingen. Dat stimuleert een actieve en betrokken leerhouding. De leraar heeft oog voor individuele behoeften van leerlingen en voor mogelijke risico's, die blijken uit uitingen van leerlingen of die een rol spelen in hun leefwereld (bijvoorbeeld situaties waarin leerlingen met vooroordelen of discriminatie te maken hebben).

COMPETENTIES OEFENEN

Om invulling te geven aan de wettelijke opdracht om burgerschap te bevorderen creëert de school oefensituaties waarin leerlingen ervaring kunnen opdoen met bijvoorbeeld het omgaan met basiswaarden van de democratische rechtsstaat. Daarnaast worden alledaagse situaties benut om leerlingen burgerschapsvaardigheden te laten oefenen. Al deze aspecten zijn onderdeel van een integrale samenhangende en doelgerichte aanpak, als onderdeel van een doorgaande leerlijn die is gericht op de leerdoelen van het burgerschapsonderwijs. De school heeft het eigenaarschap breed belegd, zodat burgerschap geen papieren idee is, maar leeft binnen de school. De leraren voelen zich deskundig en de leerlingen zijn actief betrokken.

WAAROM IJKPUNTEN
VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN
VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- DOELEN
- ONDERWIJSINHOUD
- AANPAK

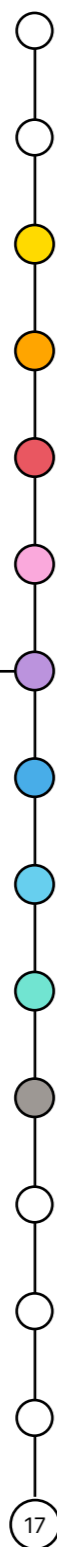
○ **SCHOOLKLIMAAT**

- RESULTATEN
- PROFESSIONALISERING
- KWALITEITSZORG
- VERBINDING

HOE VERDER?
STAPPENPLAN

BIJLAGE:
BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

SCHOOLKLIMAAT

ONZE SCHOOL HEEFT EEN KLIMAAT DAT PAST BIJ DE
LEERDOELEN VAN ONS BURGERSCHAPSONDERWIJS

- **Onze visie op burgerschap zie je terug in het sociale klimaat in onze klassen en in de school.**
- **Onze school biedt een veilig klimaat waarin ruimte is voor verschillen.**
- **Er heerst op onze school een open klimaat waarin gevoelige onderwerpen besproken kunnen worden.**
- **Onze pedagogische aanpak is afgestemd op de leerdoelen. Als team (schoolleiding, onderwijzend en niet-onderwijzend personeel) hebben we daarover afspraken gemaakt, die we ook in praktijk brengen.**
- **Onze didactische aanpakken zijn afgestemd op de leerdoelen. Als team hebben we daarover afspraken gemaakt, die we ook in praktijk brengen.**
- **Op onze school leven we voor wat wij onder 'goed burgerschap' verstaan. In ons doen en laten brengen wij als medewerkers de leerdoelen (en de burgerschapscompetenties) zelf in praktijk. We hebben daar als team ook afspraken over gemaakt.**

WAAROM IJKPUNTEN
VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN
VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- DOELEN
- ONDERWIJSINHOUD
- AANPAK

○ **SCHOOLKLIMAAT**

- RESULTATEN
- PROFESSIONALISERING
- KWALITEITSZORG
- VERBINDING

HOE VERDER?
STAPPENPLAN

BIJLAGE:
BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

TOELICHTING

BURGERSCHAP ZICHTBAAR IN SCHOOLKLIMAAT

Onder het schoolklimaat verstaan we alle factoren in en rond de school die (bedoeld en onbedoeld) bijdragen aan een positieve atmosfeer en aan een veilige omgeving waarin leerlingen en team samenleven. De atmosfeer kan veilig en prettig voelen, maar bijvoorbeeld ook anoniem of bedreigend. Hoewel het verschillend kan zijn hoe leerlingen de sfeer op school beleven, is het wel mogelijk om het schoolklimaat in het algemeen te karakteriseren. De school is verantwoordelijk voor een veilig en prettig schoolklimaat voor alle leerlingen.

Kenmerken van het schoolklimaat kunnen het leren bevorderen of bemoeilijken. Dat geldt bij uitstek voor het burgerschapsonderwijs, omdat leren door ervaren en leren van voorbeelden hoe mensen samenleven hierin belangrijk zijn. De visie op burgerschap is, als het goed is, mede gericht op het zichtbaar maken en voorleven van 'goed samenleven', zoals de school dat wil overdragen aan leerlingen. Dat betekent dat het schoolklimaat en de visie van de school op burgerschap nauw verbonden zijn. Een schoolklimaat waarin de idealen van de school niet zichtbaar zijn, ondermijnt de effectiviteit van het burgerschapsonderwijs.

Belangrijk is ook dat het schoolklimaat oog heeft voor diversiteit en verschil waardeert. Is er ruimte voor verschillende meningen en wordt respectvol omgegaan met mensen die 'anders' denken of doen? Ervaren leerlingen de veiligheid die daarvoor nodig is? Worden ze aangemoedigd hun opvattingen naar voren te brengen en open te staan voor die van anderen? Ook als meningen verschillen en je het niet eens bent? Leren ze zelf een mening te vormen? Is er ruimte voor onzekerheid en fouten?

Een goede interactie tussen het team en de leerlingen is van groot belang. Dit is niet alleen een algemene voorwaarde voor leren, maar maakt ook dat leerlingen dagelijks goede voorbeelden zien van pro-sociaal gedrag. In een goed schoolklimaat hebben de leerlingen bovendien gelegenheid om hun sociale en maatschappelijke competenties te oefenen. De school betreft leerlingen zoveel mogelijk bij de ontwikkeling en uitvoering van het burgerschapsonderwijs, zodat ook zij zich (mede)eigenaar voelen.

WAAROM IJKPUNTEN VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- DOELEN
- ONDERWIJSINHOUD
- AANPAK

○ SCHOOLKLIMAAT

- RESULTATEN
- PROFESSIONALISERING
- KWALITEITSZORG
- VERBINDING

HOE VERDER? STAPPENPLAN

BIJLAGE: BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

Kenmerken van een schoolklimaat waarin aandacht is voor burgerschap zijn bijvoorbeeld:

er zijn gedragsregels voor de leerlingen en het team, leerlingen worden betrokken bij het realiseren van een positief schoolklimaat, het team vertoont voorbeeldgedrag, er zijn situaties ingericht waarin leerlingen sociale en maatschappelijke competenties oefenen, leerlingen worden begeleid om zo mogelijk zelf problemen en conflicten op te lossen.

PEDAGOGISCH EN DIDACTISCH HANDELEN

Uit wetenschappelijk onderzoek komen twee elementen naar voren die een belangrijke rol spelen bij het versterken van burgerschapscompetenties op school: het pedagogisch klimaat en het curriculum. Deze hangen nauw samen: de overdracht van de lesinhoud gebeurt in een pedagogische omgeving die een afspiegeling is van de doelen van de sociale en maatschappelijke vorming van de school. 'Practise what you preach' geldt zeker als de school bijvoorbeeld het belang van verdraagzaamheid of democratisch handelen wil overdragen. Het is verstandig om daarover binnen de school afspraken te maken, zodat er sprake is van een gezamenlijke pedagogisch-didactische aanpak, die aansluit bij de visie en de doelen van het burgerschapsonderwijs.

Pedagogische en didactische keuzes zijn zichtbaar in het handelen van leraren. Zij stemmen de instructie, de begeleiding, de opdrachten en de manier waarop ze met leerlingen omgaan, af op de leerstof en op de leerdoelen, waaronder de bevordering van basiswaarden van de democratische rechtsstaat en van sociale en maatschappelijke competenties.

De didactische aanpak voor burgerschapsonderwijs hangt samen met de leerinhouden. Bestaande aanpakken voor burgerschapsonderwijs benoemen vaak expliciet welke didactische aanpak het beste past bij de aangeboden leerinhouden. Maar scholen die zelf een aanbod samenstellen, moeten ook hierin zelf een keuze maken: welke didactische aanpak draagt optimaal bij aan de leerdoelen voor burgerschap?

VOORBEELDGEDRAG

De leerdoelen voor burgerschap geven niet alleen aan wat de school de leerlingen wil leren, maar geven ook richting aan de manier waarop leraren (en andere personeelsleden) met leerlingen omgaan. Ook kunnen leerlingen leren van de manier waarop leraren met elkaar omgaan. Dat maakt immers duidelijk wat de school met burgerschap bedoelt. Het gaat erom dat leraren gedrag, houdingen en vaardigheden voorleven, die de visie van de school op burgerschap zichtbaar maken

WAAROM IJKPUNTEN
VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN
VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- DOELEN
- ONDERWIJSINHOUD
- AANPAK
- SCHOOLKLIMAAT

○ RESULTATEN

- PROFESSIONALISERING
- KWALITEITZORG
- VERBINDING

HOE VERDER?
STAPPENPLAN

BIJLAGE:
BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

RESULTATEN

ONZE SCHOOL HEEFT INZICHT IN DE RESULTATEN VAN ONS BURGERSCHAPSONDERWIJS

- **Onze school brengt in kaart of de leerlingen de leerdoelen van het burgerschapsonderwijs bereiken.**
- **Onze school stemt het aanbod af op wat leerlingen nodig hebben en hebben geleerd.**
- **Onze school heeft inzicht in de resultaten van ons burgerschapsonderwijs. We gebruiken een betrouwbaar instrument/methode waarmee we dat vaststellen. We beschikken over relevante criteria op basis waarvan we beoordelen of de resultaten aan onze verwachtingen voldoen en of leerlingen de leerdoelen behalen.**

TOELICHTING

In het funderend onderwijs is het in kaart brengen van de leerresultaten een onderdeel van de wettelijke opdracht tot bevordering van burgerschap. Het gaat dan vooral om het in kaart brengen van de vorderingen, het afleggen van verantwoording daarover en om de vraag welke consequenties de school trekt uit de behaalde resultaten.

WAAROM IJKPUNTEN VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- DOELEN
- ONDERWIJSINHOUD
- AANPAK
- SCHOOLKLIMAAT

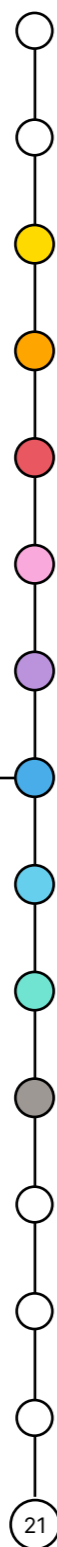
RESULTATEN

- PROFESSIONALISERING
- KWALITEITSZORG
- VERBINDING

HOE VERDER? STAPPENPLAN

BIJLAGE: BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

Er zijn verschillende manieren om de leerresultaten van het burgerschapsonderwijs in kaart te brengen. Denk bijvoorbeeld aan een portfolio, een rapportcijfer, de beoordeling van een werkstuk of de kwalificatie 'voldaan' voor het meedoen aan een project. Om de leerresultaten op een zinvolle manier te beoordelen, moet de school rekening houden met de volgende punten:

De school heeft eenduidige normen geformuleerd op basis waarvan de resultaten worden beoordeeld. Die normen weerspiegelen zowel de leerdoelen van de school (wat wil de school leerlingen leren?) als het gewenste beheersingsniveau (wanneer hebben leerlingen de beoogde doelen bereikt?). Ook is duidelijk welke kennis, houdingen en vaardigheden worden beoordeeld. Zowel voor leerling als leraar moet het inzichtelijk zijn wat er wordt beoordeeld en wat de norm is. Bovendien gaat het niet om 'losse' oordelen, maar moeten deze aansluiten bij de leerdoelen van de school, en bij de inhoud en het niveau van de leerlijn van de school.

Het is van belang dat de resultaten van de leerlingen kunnen worden gerelateerd aan een betekenisvol referentiepunt (zoals een landelijk gemiddelde). Als dat ontbreekt, zouden leerlingen met relatief lage resultaten op de ene school, op een school met een andere leerlingenpopulatie immers goed presterende leerlingen kunnen zijn. Bij het vaststellen van het gewenste beheersingsniveau kunnen ook de kenmerken van de leerlingenpopulatie een rol spelen. Moeten alle leerlingen hetzelfde beheersingsniveau bereiken of maakt de school onderscheid in bijvoorbeeld meer en minder begaafde leerlingen? Om welke reden kiest de school daarvoor? En waar past de school die differentiatie in de beoordeling op toe?

Het is van belang dat de inhoud van de toetsing (bijvoorbeeld in het portfolio) is gekoppeld aan de onderwijsdoelen van de school (bijvoorbeeld: welke leerdoelen worden in het portfolio getoetst en welke leerdoelen worden met een rapportcijfer weergegeven?). Leerdoelen kunnen ook generiek worden getoetst. Dat wil zeggen dat het portfolio zo is opgezet dat het een totaal beeld geeft van het niveau waarop de leerling de leerdoelen beheerst. Ook dan moet wel duidelijk zijn welke doelen, inhoud en niveaus worden getoetst, en waarop het oordeel is gebaseerd.

GESTANDAARDISEERDE INSTRUMENTEN

De school kan de burgerschapscompetenties van leerlingen ook in kaart brengen door een gestandaardiseerd instrument te gebruiken. Dat maakt het gemakkelijker om de resultaten op een zinvolle manier beeld te brengen. De school kan ervan uitgaan dat een gestandaardiseerd instrument betrouwbaar en valide is en er zijn criteria om de resultaten te beoordelen. Meestal is daarbij sprake van een benchmark-aanpak. Dat wil zeggen dat de uitkomsten van de meting worden vergeleken met bijvoorbeeld de resultaten van een eerdere meting, zodat zichtbaar wordt of er sprake is van groei.

WAAROM IJKPUNTEN VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- DOELEN
- ONDERWIJSINHOUD
- AANPAK
- SCHOOLKLIMAAT

RESULTATEN

- PROFESSIONALISERING
- KWALITEITZORG
- VERBINDING

HOE VERDER? STAPPENPLAN

BIJLAGE: BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

Ook kunnen de resultaten worden vergeleken met de resultaten van andere, vergelijkbare scholen. Zijn de resultaten vergelijkbaar? Of blijkt hieruit dat de school hoger of lager scoort dan andere scholen? Op basis van deze vergelijking kan de school bijvoorbeeld concluderen dat er meer nodig is om de leerdoelen te behalen.

Het gaat bij het gebruik van een gestandaardiseerd meetinstrument niet zozeer om het vaststellen van 'goede' of 'foute' antwoorden of om 'voldoende' of 'onvoldoende' uitkomsten. Het gaat erom dat de school objectieve informatie krijgt op basis waarvan ze kan vaststellen of de resultaten aan de eigen verwachtingen voldoen. Vaak gaan gestandaardiseerde instrumenten uit van een algemene en breed gedeelde invulling van burgerschap.

Er zijn in Nederland op dit moment (2021) enkele gestandaardiseerde instrumenten beschikbaar waarmee scholen de burgerschapscompetenties van leerlingen in kaart kunnen brengen. Naar verwachting komen er de komende jaren meer instrumenten op de markt. Het kan ook zinvol zijn om methoden te combineren. De school kan gegevens uit een gestandaardiseerde, jaarlijkse meting combineren met bijvoorbeeld informatie uit het portofolio.

Meting van de burgerschapscompetenties van leerlingen is vooral zinvol als de school:

- weet welke leerdoelen ze nastreeft,
- de resultaten gebruikt om na te gaan of die doelen worden bereikt,
- de uitkomsten benut voor een betere afstemming van het burgerschapsonderwijs op de behoeften van leerlingen en voor de verdere ontwikkeling van het burgerschapsonderwijs.

Het in kaart brengen van resultaten is dus onderdeel van de cyclus van kwaliteitszorg, waarin leerdoelen worden geformuleerd, een bijpassend aanbod wordt gekozen, de leerresultaten worden vastgesteld, op grond waarvan de volgende stappen in het leerproces worden ingericht.

WAAROM IJKPUNTEN
VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN
VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- DOELEN
- ONDERWIJSINHOUD
- AANPAK
- SCHOOLKLIMAAT
- RESULTATEN

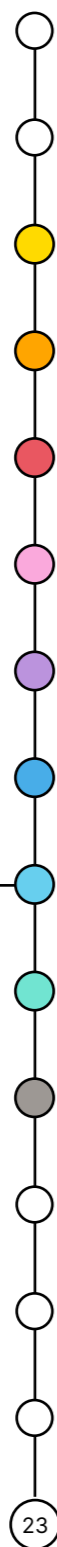
○ PROFESSIONALISERING

- KWALITEITZORG
- VERBINDING

HOE VERDER?
STAPPENPLAN

BIJLAGE:
BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

PROFESSIONALISERING

ONZE SCHOOL HEEFT EEN KWALITEITSCULTUUR DIE
ONDERSTEUNEND IS AAN BURGERSCHAPSONDERWIJS

- **Onze leraren zijn bekwaam om burgerschapsonderwijs te geven.**
- **Onze leraren gaan gevoelige onderwerpen in het onderwijs of in de actualiteit niet uit de weg.**
- **Het gehele schoolteam kent onze visie op burgerschapsonderwijs. Onze medewerkers dragen de visie actief uit en brengen deze in praktijk.**
- **Dankzij ons personeelsbeleid kunnen leraren hun bekwaamheid ontwikkelen. Leraren doen regelmatig mee aan professionaliseringsactiviteiten zoals nascholing, cursussen, bijeenkomsten voor bezinning/ stimulering en intercollegiale consultatie.**
- **In onze school zijn taken en verantwoordelijkheden duidelijk belegd. Iedereen weet wat zij/hij moet doen, en het team voelt zich 'eigenaar' van het burgerschapsonderwijs.**
- **Ons team ervaart een open klimaat, waarin we samen werken aan de invulling van ons burgerschapsonderwijs. We weten van elkaar hoe we burgerschapsonderwijs geven, we helpen elkaar en spreken elkaar zo nodig kritisch aan. Onze schoolleiding let erop dat afspraken worden nagekomen.**

WAAROM IJKPUNTEN
VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN
VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- DOELEN
- ONDERWIJSINHOUD
- AANPAK
- SCHOOLKLIMAAT
- RESULTATEN

○ PROFESSIONALISERING

- KWALITEITSZORG
- VERBINDING

HOE VERDER?
STAPPENPLAN

BIJLAGE:
BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

- **Onze school betreft leerlingen en ouders/verzorgenden waar dat mogelijk en nuttig is bij de inrichting en de uitvoering van burgerschapsonderwijs. We spreken leerlingen en ouders aan als hun gedrag niet past bij onze visie.**
- **Wij vragen hulp aan andere deskundigen als dat wenselijk is.**

TOELICHTING

PROFESSIELE KWALITEITSCULTUUR

Een professionele kwaliteitscultuur is een belangrijke bouwsteen voor goed burgerschapsonderwijs. Dat is een cultuur waarin alle betrokkenen, vanuit hun professionaliteit, in samenhang werken aan bewaking en verbetering van kwaliteit. Dat is in het algemeen een voorwaarde voor goed onderwijs, maar speelt bij burgerschapsonderwijs een nog grotere rol. Dat hangt samen met enkele specifieke kenmerken van burgerschapsonderwijs.

Zo ligt de invulling van het burgerschapsonderwijs niet voor altijd vast. Die sluit aan bij de leefwereld van jongeren en bij wat voor jongeren belangrijk is. Dat betekent dat de actualiteit, gebeurtenissen in het leven van jongeren en wat er gebeurt in en om de school gevolgen kunnen hebben voor de invulling van burgerschap.

Ook gaat het bij burgerschap om – soms botsende – waarden. Dat vereist een doordachte inhoudelijke en pedagogische aanpak. Het is nodig om binnen het team afspraken te maken en teamleden moeten in staat zijn om (vanuit de visie van de school) in te spelen op nieuwe situaties. Daarbij worden soms ‘lastige’ gesprekken gevoerd, bijvoorbeeld omdat waarden botsen of omdat zich ontwikkelingen voordoen waarover binnen de school (onder leerlingen, en soms ook onder leraren) verschillend wordt gedacht. Juist dan is een doordachte aanpak van belang, zodat leerlingen leren hoe ze met zulke situaties kunnen omgaan. Anders gezegd: dat we het niet altijd met elkaar eens zijn, is niet erg. Juist dan komt het erop aan dat we daarmee op een goede manier omgaan. Dat is mogelijk in een school met een professioneel klimaat, met leraren die dat kunnen, die afspraken hebben gemaakt over een aanpak, die samenwerken en die elkaar vertrouwen.

WAAROM IJKPUNTEN VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- DOELEN
- ONDERWIJSINHOUD
- AANPAK
- SCHOOLKLIMAAT
- RESULTATEN

PROFESSIONALISERING

- KWALITEITSZORG
- VERBINDING

HOE VERDER? STAPPENPLAN

BIJLAGE: BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

BIJDRAGE VAN LERAREN EN SCHOOLLEIDING

In een professionele kwaliteitscultuur werken leraren in een open schoolklimaat samen aan de ontwikkeling en uitvoering van burgerschapsonderwijs. Ze kennen de visie van de school, dragen die actief uit en leven die voor: ze zijn en voelen zich eigenaar van hun burgerschapsonderwijs. Leraren kennen elkaars werkwijze en geven het burgerschapsonderwijs vorm en inhoud volgens een gezamenlijke aanpak. De kwaliteitscultuur maakt dat schoolleiding, leraren en overig personeel oog hebben voor het bewaken en verbeteren van de kwaliteit van het burgerschapsonderwijs. De schoolleiding zorgt ervoor dat afspraken over burgerschapsonderwijs worden nagekomen, en ook leraren spreken elkaar daar zo nodig op aan.

ONDERSTEUNING

Het personeelsbeleid is erop gericht dat alle leraren de visie op burgerschapsonderwijs onderschrijven en vormgeven. Er zijn afspraken over de wijze waarop leraren worden ondersteund en gefaciliteerd om hun bekwaamheden op dit gebied te onderhouden en te ontwikkelen en leraren worden geholpen en gesteund bij het behandelen van gevoelige burgerschapsonderwerpen.

Het is transparant hoe de school werkt aan kwaliteitsverbetering van het burgerschapsonderwijs. Kwaliteitszorg en onderwijskundig leiderschap zijn goed georganiseerd en voor iedereen herkenbaar. Over de taken en verantwoordelijkheden van leraren en andere betrokkenen zijn duidelijke afspraken gemaakt.

De school heeft specialisten in huis voor individuele zorg en gedragsproblematiek van leerlingen. Mede vanwege mogelijke risico's of uitdagingen op het terrein van burgerschap, sluiten die specialisten aan bij de maatschappelijke context van de school en bij de kenmerken van leerlingen. De school kent haar netwerk en vraagt, als dat wenselijk is, ondersteuning en hulp van anderen (bijvoorbeeld van experts, de wijkagent of het samenwerkingsverband passend onderwijs).

WAAROM IJKPUNTEN
VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN
VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- DOELEN
- ONDERWIJSINHOUD
- AANPAK
- SCHOOLKLIMAAT
- RESULTATEN
- PROFESSIONALISERING

○ KWALITEITSZORG

● VERBINDING

HOE VERDER?
STAPPENPLAN

BIJLAGE:
BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

KWALITEITSZORG

ONZE SCHOOL ZORGT ERVOOR DAT DE RANDVOORWAARDEN
VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS OP ORDE ZIJN

- **Onze school evalueert regelmatig de kwaliteit en resultaten van het burgerschapsonderwijs. We hebben daarvoor een vaste werkwijze.**
- **Onze schoolleiding volgt of de afspraken over burgerschapsonderwijs worden nagekomen, en spreekt mensen aan als dat niet zo is.**
- **Onze schoolleiding leeft onze visie op burgerschap voor en draagt die actief uit.**
- **Onze school heeft voldoende middelen (tijd, materiaal, geld) om het burgerschapsonderwijs dat we willen vorm te geven.**
- **Ons bestuur heeft inzicht in het burgerschapsonderwijs en de resultaten daarvan, zorgt voor de voorwaarden om de kwaliteit te bewaken en verbeteren, en ziet erop toe dat de benodigde acties succesvol worden uitgevoerd.**

WAAROM IJKPUNTEN
VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN
VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- DOELEN
- ONDERWIJSINHOUD
- AANPAK
- SCHOOLKLIMAAT
- RESULTATEN
- PROFESSIONALISERING
- **KWALITEITZORG**
- VERBINDING

HOE VERDER?
STAPPENPLAN

BIJLAGE:
BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

TOELICHTING

KWALITEITZORG BURGERSCHAP

Kwaliteitszorg gaat over het bewaken en verbeteren van de kwaliteit van het onderwijs. Ook voor burgerschapsonderwijs is dat van belang. Hoewel het nodig kan zijn om apart aandacht te besteden aan de kwaliteit van het burgerschapsonderwijs, hoort dit thuis in de algemene, brede kwaliteitszorg binnen de school. De school neemt het burgerschapsonderwijs dus mee in de gebruikelijke kwaliteitszorg, zoals de evaluatiecyclus en periodieke tevredenheidsmetingen.

CYCLISCHE AANPAK

Onder kwaliteitszorg van het burgerschapsonderwijs vallen alle opvattingen, afspraken, procedures en instrumenten die de school gebruikt om (volgens een vooropgezet plan) de kwaliteit van het burgerschapsonderwijs in kaart te brengen, te bevorderen en te bewaken. Er is een duidelijke relatie met de brede kwaliteitszorg van de school.

Scholen ontwikkelen een visie op bevordering van burgerschap, formuleren toetsbare leerdoelen, stellen leerplannen op en brengen de resultaten in kaart. Worden er tekortkomingen in het onderwijs vastgesteld, dan voert de school verbeteractiviteiten uit en past ze het burgerschapsonderwijs aan.

Het meten van de ontwikkeling van burgerschapscompetenties van leerlingen helpt de school om het burgerschapsonderwijs zo nodig bij te stellen en om het af te stemmen op de leerbehoeften van leerlingen. Bovendien krijgt de school hiermee informatie over de punten waarop het burgerschapsonderwijs verder kan of moet worden ontwikkeld.

SCHOOLPLAN EN ONDERWIJSKUNDIG BELEID

Meestal beschrijven scholen het systeem van kwaliteitszorg in het schoolplan of in een kwaliteitsdocument. In het schoolplan beschrijft de school haar visie op het burgerschapsonderwijs, waarbij ze aandacht besteedt aan de wettelijke burgerschapsopdracht, haar mens- en wereldbeschouwing, godsdienstige uitgangspunten, en het onderwijsconcept van de school. Ook wordt in het schoolplan het onderwijskundig beleid voor het burgerschapsonderwijs uitgewerkt. Daarbij gaat het om de leerstof en om de manier waarop de school de leerstof aanbiedt (inclusief de pedagogische en didactische aspecten). Ook het schoolklimaat is daarbij belangrijk.

WAAROM IJKPUNTEN VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- LEERDOELEN
- ONDERWIJSINHOUD
- AANPAK
- SCHOOLKLIMAAT
- RESULTATEN
- PROFESSIONALISERING
- KWALITEITSZORG
- VERBINDING

HOE VERDER? STAPPENPLAN

BIJLAGE: BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

Er wordt een relatie gelegd met de vakken of leerdomeinen waar onderdelen van burgerschap aan de orde komen (zoals geschiedenis, godsdienst, e.a.). Soms wordt er een relatie gelegd met het veiligheidsbeleid van de school en/of met de schoolregels. Het is belangrijk dat steeds duidelijk is wat de relatie is met de leerdoelen van het burgerschapsonderwijs.

In het onderwijskundig beleid zijn de wettelijke voorschriften uitgewerkt, en zijn de (eigen) doelstellingen en de inhoud van het burgerschapsonderwijs beschreven. Dat houdt in dat er aandacht is voor basiswaarden van de democratische rechtstaat, sociale en maatschappelijke competenties, en voor het voorleven en het oefenen van burgerschapscompetenties.

Ook in de schoolgids staat informatie over de doelen en resultaten van het burgerschapsonderwijs. Daar worden ook de resultaten van de kwaliteitszorg vermeld, zoals de uitkomsten van de evaluaties van het burgerschapsonderwijs en de maatregelen die de school op basis daarvan heeft genomen.

PROCES

De school betreft het personeel, en vaak ook leerlingen, ouders en partijen buiten de school bij de kwaliteitszorg. De schoolleiding zorgt ervoor dat informatie over de kwaliteit van het burgerschapsonderwijs terecht komt bij relevante personen en instanties binnen en buiten de school. Het schoolbestuur speelt daarbij een belangrijke rol. Kwaliteitszorg geeft het bestuur inzicht in de stand van zaken en in wat er leeft op school, maar is ook een belangrijk instrument om onderwijsontwikkeling te bevorderen en te sturen. Ook is het bestuur een belangrijke gesprekspartner voor de onderwijsinspectie als het gaat over de ambities, resultaten en verantwoording van het burgerschapsonderwijs.

Kwaliteitszorg is ook voor burgerschapsonderwijs een wettelijke eis¹ en een belangrijk aspect van kwaliteit.

De onderwijsinspectie stelt onder andere vast of de kwaliteitszorg op de school voldoet. De intensiteit van het toezicht wordt mede bepaald door het antwoord op de vraag of bestuur en school de kwaliteitszorg op orde hebben en zo sturing kunnen geven aan de kwaliteit van het burgerschapsonderwijs.

WAAROM IJKPUNTEN
VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN
VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- LEERDOELEN
- ONDERWIJSINHOUD
- AANPAK
- SCHOOLKLIMAAT
- RESULTATEN
- PROFESSIONALISERING

KWALITEITSZORG

- VERBINDING

HOE VERDER?
STAPPENPLAN

BIJLAGE:
BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

QUICKSCAN EN ZELFEVALUATIE

Door middel van kwaliteitszorg wil de school:

- inzicht krijgen in het burgerschapsonderwijs (wat doen we al?),
- inzicht krijgen in de kwaliteit ervan (wat gaat goed en wat moet beter?),
- de situatie beoordelen (realiseren we onze ambities en voldoen we aan wettelijke eisen?)
- verbeteringen bewerkstelligen (welke stappen moeten we zetten?)

Het is niet altijd gemakkelijk en vraagt soms veel inspanning om al deze informatie te verzamelen. Om dat proces te vereenvoudigen en te versnellen, kan de school QuickScans en zelfevaluatie-instrumenten gebruiken. Bij een QuickScan beantwoorden één of meer personen (of geledingen) uit de school een aantal vragen waaruit blijkt in hoeverre ze tevreden zijn over het burgerschapsonderwijs.

Een zelfevaluatie-instrument bevat indicatoren waarmee de kwaliteit van het burgerschapsonderwijs wordt beoordeeld op basis van voorgegeven criteria. Hierbij kunnen oordelen van experts, tevredenheidsmetingen (zoals QuickScans), leerlingprestaties, documenten (zoals curriculumbeschrijvingen) en wettelijke eisen worden betrokken. Een QuickScan geeft dus een beeld van de tevredenheid over het burgerschapsonderwijs van leerlingen en/of personeel, en een zelfevaluatie-instrument levert op basis van allerlei informatie een oordeel op over de kwaliteit van het burgerschapsonderwijs en geeft aan waar verbetering nodig of wenselijk is.

WAAROM IJKPUNTEN
VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN
VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

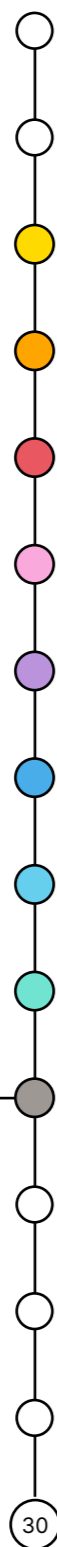
- VISIE
- LEERDOELEN
- ONDERWIJSINHOUD
- AANPAK
- SCHOOLKLIMAAT
- RESULTATEN
- PROFESSIONALISERING
- KWALITEITZORG

○ VERBINDING

HOE VERDER?
STAPPENPLAN

BIJLAGE:
BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

VERBINDING

ONZE SCHOOL HEEFT HET BURGERSCHAPSONDERWIJS
AFGESTEMD OP ONZE MAATSCHAPPELIJKE OMGEVING

- **Onze school werkt, waar dat zinvol is, samen met ouders en maatschappelijke partners.**
- **Ons onderwijs is afgestemd op onze maatschappelijke omgeving, en past bij wat daar nodig is.**
- **Onze school is duidelijk over wat we willen, doen en bereiken. Ons onderwijs en de resultaten daarvan zijn inzichtelijk voor de buitenwereld. We leggen verantwoording af: we zijn 'transparant'.**
- **Onze school overlegt met andere scholen, onder meer over de afstemming van het onderwijs, over de overdracht van leerlingen, over wat nodig is in onze omgeving, en over de (gezamenlijke) invulling van onze maatschappelijke verantwoordelijkheid.**

TOELICHTING

SAMENWERKING EN DRAAGVLAK

Bevordering van burgerschap vereist samenwerking met anderen. Zo overlegt de school met andere scholen en partners in opvoeding en onderwijs onder meer over de inhoud van het onderwijs, over de afstemming van activiteiten en over de begeleiding van leerlingen.

WAAROM IJKPUNTEN VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- LEERDOELEN
- ONDERWIJSINHOUD
- AANPAK
- SCHOOLKLIMAAT
- RESULTATEN
- PROFESSIONALISERING
- KWALITEITSZORG

○ VERBINDING

HOE VERDER? STAPPENPLAN

BIJLAGE: BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

Effectief burgerschapsonderwijs vereist steun van het personeel en waar mogelijk van leerlingen en van ouders. Ze worden daarom actief betrokken bij de beleidsontwikkeling en de vormgeving van het burgerschapsonderwijs. De school voert met personeel, leerlingen en ouders een goede dialoog over onder meer de evaluatie van de resultaten, de beoordeling van de kwaliteit van het burgerschapsonderwijs, de ambities en voorgenomen verbeteringen.

TRANSPARANTIE

Bij de kwaliteitsbewaking en de ontwikkeling van het burgerschapsonderwijs spelen transparantie, gesprek en verantwoording een belangrijke rol. Het voorleven van burgerschap vereist een schoolcultuur die de visie van de school weerspiegelt. Dat kan alleen met steun van alle geledingen en betrokkenen.

Dat betekent dat de kwaliteitszorg voor burgerschapsonderwijs transparant moet zijn. De kwaliteitszorggegevens laten zien of de school de beoogde doelen realiseert. Ook moet worden vastgesteld of de verbeter-/ontwikkelacties succes hebben. Op deze manier houdt de school zichzelf en anderen een 'kwaliteitsspiegel' voor. In de verantwoording die de school aflegt aan de medezeggenschapsraad en aan ouders heeft ook de kwaliteitszorg van het burgerschapsonderwijs een plaats.

Bij het onderwerp burgerschap is kwaliteitszorg meer dan een instrument voor bewaking van onderwijskwaliteit. Juist bij burgerschap, waar gesprek, uitleg, uitwisseling, interesse en respect belangrijke ingrediënten zijn, nemen transparantie, verantwoording en het samen nemen van verantwoordelijkheid een grote plaats in.

VERANTWOORDING

School en schoolbestuur leggen intern en extern op inzichtelijke, toegankelijke en betrouwbare wijze verantwoording af over het burgerschapsonderwijs. De school doet jaarlijks verslag van de resultaten. De school en/of bestuur onderhouden hierover contact met relevante interne geledingen (Raad van Toezicht, medezeggenschapsraad, leerlingenraad), met de maatschappelijke omgeving (bedrijfsleven, maatschappelijke instellingen of religieuze organisaties) en met de overheid (gemeente, onderwijsinspectie).

WAAROM IJKPUNTEN
VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN
VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- LEERDOELEN
- ONDERWIJSINHOUD
- AANPAK
- SCHOOLKLIMAAT
- RESULTATEN
- PROFESSIONALISERING
- KWALITEITSZORG
- VERBINDING

HOE VERDER?
STAPPENPLAN

BIJLAGE:
BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

HOE VERDER? STAPPENPLAN

De hiervoor beschreven kenmerken van goed burgerschapsonderwijs geven de school houvast om te bepalen waar ze staat en wat ze wil. Het lijkt misschien veel of ingewikkeld, maar in de praktijk valt dat vaak wel mee. Veel scholen doen - bewust en doelgericht, maar vaak ook onbewust - al allerlei activiteiten die burgerschap bevorderen. Het is daarom zinvol om de huidige praktijk tegen het licht te houden, om vervolgens na te gaan wat er verder nodig of wenselijk is. Bedenk dat niet alles al 'morgen' gerealiseerd moet zijn. En houd er rekening mee dat geen twee scholen hetzelfde zijn. Verkijk je dan ook niet op 'goede voorbeelden' van andere scholen. Die kunnen inspireren, maar vaak moet je het vertalen naar de eigen situatie. Ook hier geldt dat het gras bij de buren niet altijd groener is.

Hoe pakt de school de verdere ontwikkeling van het burgerschapsonderwijs aan? Dit hoofdstuk geeft hiervoor adviezen en presenteert een stappenplan. Het kan nuttig zijn om het stappenplan te volgen, al is dat niet in alle situaties nodig. Als de school bijvoorbeeld al weet wat aandacht vraagt en welke aanpak ze wil volgen, dan kan ze de IJkpunten als checklist gebruiken (hebben we aan alles gedacht?). Ook kan het een passende keuze zijn om 'halverwege' het stappenplan te starten, omdat de eerste stappen al zijn genomen en andere aspecten voorrang vragen.

Voordelen van het gebruik het stappenplan zijn dat de school een logische aanpak volgt voor de ontwikkeling van burgerschapsonderwijs en daarbij geen belangrijke onderdelen over het hoofd ziet. Ook kan het stappenplan zinvol zijn voor scholen die nog geen vastomlijnd idee hebben over de wijze waarop ze hun burgerschapsonderwijs willen invullen, voor scholen die twijfelen over de (toevallige?) keuzes die vroeger zijn gemaakt, en voor scholen die zich afvragen of het ook anders (of beter) kan/moet. De school kan het stappenplan dus gebruiken als check (doen we de goede dingen?) of als 'spoorboekje' (hoe gaan we het aanpakken?).

WAAROM IJKPUNTEN
VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN
VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- LEERDOELEN
- INHOUD
- AANPAK
- SCHOOLKLIMAAT
- RESULTATEN
- PROFESSIONALISERING
- KWALITEITZORG
- VERBINDING

HOE VERDER?
STAPPENPLAN

BIJLAGE:
BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

STAPPENPLAN

STAP 1: BURGERSCHAP DEFINIËREN EN VISIE FORMULEREN

In het onderwijs draait het om idealen: wat wil de school de leerlingen meegeven als voorbereiding op ‘het leven’? Bij burgerschap staat centraal hoe mensen met elkaar (zouden moeten) omgaan en hoe we onze samenleving willen inrichten. Het gaat bij burgerschap dus ook over waarden. Bij de invulling van burgerschapsbevordering is het daarom essentieel dat scholen zichzelf de vraag stellen wat de school waardevol en nastrevenswaardig vindt.

De visie van de school op burgerschap is een logisch vertrekpunt voor de invulling van het burgerschapsonderwijs. Vragen die dan opkomen zijn bijvoorbeeld: hoe zien wij een ‘ideale burger’? Wat doet zo’n burger? En hoe kunnen we eraan bijdragen dat onze leerlingen zich tot zulke burgers ontwikkelen? En wat betekent dat in leven van onze leerlingen, als jonge burgers, nú? Het werkt goed om het opstellen van de visie kort voor te bereiden, en daarover vervolgens het gesprek te voeren. Met het resultaat van dat gesprek is de school dan vaak al een eind op weg. Het bestuur speelt een belangrijke rol bij het vaststellen van de visie, maar de betrokkenheid van leraren en schoolleiding is onmisbaar.

Tip

Deze stap hoeft meestal niet veel tijd te kosten. Houd het concreet en maak het niet te groot. Start met de vraag: wat willen wij onze leerlingen leren? Welke kennis, houding en vaardigheden moeten zij beheersen als de school verlaten? Deze vraag brengt de gesprekspartners direct bij de kern. Op basis daarvan is het gemakkelijker om na te denken over de achterliggende idealen en het mens- en wereldbeeld waarvoor de school staat. Ander voordeel van deze werkwijze is dat leraren en leidinggevenden het op het concrete niveau (wat ze leerlingen willen leren) vaak gemakkelijker eens worden dan op het wat abstracte niveau van mens- en wereldbeelden. En als dat toch lastiger gaat dan gedacht: begin met waarover je het eens bent. Dat is vaak verrassend veel en dekt vaak al de kern.

STAP 2: CONCRETE LEERDOELEN FORMULEREN

Door de visie te concretiseren wordt duidelijk hoe de school de visie uitwerkt in de kennis, houdingen en vaardigheden die volgens de school passen bij goed burgerschap. Het is belangrijk dat de onderwijsdoelen concreet zijn, zodat duidelijk is wat de leerlingen moeten leren. Dus niet: ‘we bereiden onze leerlingen voor op de multiculturele

WAAROM IJKPUNTEN VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- LEERDOELEN
- INHOUD
- AANPAK
- SCHOOLKLIMAAT
- RESULTATEN
- PROFESSIONALISERING
- KWALITEITSZORG
- VERBINDING

HOE VERDER? STAPPENPLAN

BIJLAGE: BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

samenleving'. Maar: 'bij een verschil van mening willen onze leerlingen een oplossing vinden waar iedereen zich in kan vinden, en ze weten hoe ze dat kunnen aanpakken.'

Hier geldt dus: hoe concreter, hoe beter.

Daarom is het nodig om leerdoelen te formuleren voor specifieke groepen leerlingen: gaat het om kleuters of om leerlingen van groep 7? Om de brugklas of de bovenbouw? Om het vmbo of de havo? Door de leerdoelen concreet te formuleren en toe te spitsen op specifieke groepen leerlingen, is het gemakkelijker om te bepalen welke leerstof nodig is en in welke vorm en volgorde die wordt aangeboden (zie stap 3). Het is belangrijk dat de leerdoelen in lijn zijn met de wettelijke opdracht (het bevorderen van basiswaarden) en met de kerndoelen die betrekking hebben op sociale en maatschappelijke competenties. Bij het vaststellen van leerdoelen kunnen de leraren het voortouw nemen.

TIP

Het gaat er bij burgerschapsonderwijs niet zozeer om dat leerlingen leren om zich 'netjes', of naar verwachting te gedragen, maar dat zij leren om in hun doen en laten rekening te houden met anderen, zonder zichzelf tekort te doen, dat ze leren om samen te leven op een manier die recht doet aan iedereen. Dat kan schuren en tot lastige gesprekken leiden, doordat het daarbij ook gaat om wat rechtvaardig en wenselijk is. Leerlingen zelf leren nadenken, ook kritisch, is evenzeer burgerschap.

STAP 3: LESSTOF EN ACTIVITEITEN VASTSTELLEN

Nadat de leerdoelen zijn vastgesteld, kan de school passende leerstof, activiteiten en verwerkingsopdrachten kiezen. Denk ook hier aan kennis, houdingen en vaardigheden. Ook het oefenen van burgerschapscompetenties in de praktijk - zowel binnen als buiten de school - hoort daarbij. Het is van belang om ook aandacht te besteden aan de didactische en pedagogische aspecten van het burgerschapsonderwijs. Staat de pedagogische aanpak bijvoorbeeld haaks op de leerdoelen, dan kan dat de geloofwaardigheid van het burgerschapsonderwijs schaden. Bij de keuze van de lesstof en de aanpak kunnen de leraren het voortouw nemen.

TIP

Vaak is er al veel voorhanden: lesstof, projecten, activiteiten en lesmethoden. Om na te gaan of deze passen bij de vastgestelde leerdoelen, is het belangrijk om vanuit de leerdoelen te kijken welk aanbod nodig is. Dan wordt duidelijk welke leerstof en activiteiten ontbreken en hoe het aanbod moet worden aangevuld om de leerdoelen te bereiken.

WAAROM IJKPUNTEN
VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN
VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- LEERDOELEN
- INHOUD
- AANPAK
- SCHOOLKLIMAAT
- RESULTATEN
- PROFESSIONALISERING
- KWALITEITSZORG
- VERBINDING

HOE VERDER?
STAPPENPLAN

BIJLAGE:
BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

STAP 4: SAMENHANG AANBRENGEN

De gekozen leerstof en activiteiten worden gekoppeld aan vakken, leerdomeinen, lessen, methoden, roosters, enzovoort. Het is belangrijk te zorgen voor een logische opbouw. Wat moet eerst? Wat bouwt daarop voort? Wat past in welk leerdomein? Houd bij de ordening ook rekening met bijvoorbeeld een opbouw van eenvoudig naar complex, van dichtbij naar veraf, of van uitgangspunt naar toepassing.

Deze stap levert een curriculum op, waarin de leerdoelen, lesstof, methoden en aanpak zijn uitgewerkt, inclusief vakleerplannen, projecten, een taakverdeling, enzovoort. Het wordt duidelijk of alle benodigde afspraken zijn gemaakt (bijvoorbeeld over pedagogisch handelen en schoolregels) en of de benodigde leermiddelen beschikbaar zijn. Ook kunnen de randvoorwaarden worden gecheckt die nodig zijn om het curriculum te realiseren. Hebben leraren bijvoorbeeld behoefte aan scholing of ondersteuning?

Deze stap kan worden uitgevoerd door een kleine groep, die bestaat uit bijvoorbeeld de schoolleiding en een aantal leraren. De school kan deze stap ook doorlopen om het bestaande curriculum, de in de loop der jaren gemaakte keuzes en de randvoorwaarden opnieuw tegen het licht te houden (zie ook stap 7).

TIP

Geef leraren, en in het voortgezet onderwijs ook vaksecties, hierbij een actieve rol. Dan is de kans groot dat de uitvoering van het curriculum in de praktijk haalbaar is en dat het goed aansluit bij het bestaande curriculum.

STAP 5: DOEN!

Doen is de volgende stap: het curriculum wordt in praktijk gebracht. Hierbij zijn vooral de leraren aan zet, maar ook schoolleiders en het schoolbestuur spelen een belangrijke rol: krijgen leraren voldoende tijd? Worden afspraken nagekomen? Lopen zaken anders dan voorzien en moet er worden bijgestuurd? Maar het belangrijkste is dat schoolleiding en bestuur blijf geven van actieve belangstelling en steun, als brandstof voor de ontwikkeling van het burgerschapsonderwijs.

TIP

Spreek af wie wat doet, wanneer dat klaar moet zijn en zet dat op papier. Wijs iemand aan die bewaakt of de afspraken worden nagekomen en zet de voortgang tenminste eens per twee maanden op de agenda van de teamoverleggen. Zorg voor een ondersteuner of vraagbaak, die kan meedenken en -helpen als het even moeilijk gaat. Bedenk dat het niet 'morgen' klaar hoeft te zijn. Dat er soms dingen mis gaan, hoeft geen probleem te zijn, zo lang de gemaakte afspraken langzamerhand invulling krijgen.

WAAROM IJKPUNTEN
VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN
VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- LEERDOELEN
- INHOUD
- AANPAK
- SCHOOLKLIMAAT
- RESULTATEN
- PROFESSIONALISERING
- KWALITEITSZORG
- VERBINDING

HOE VERDER?
STAPPENPLAN

BIJLAGE:
BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

STAP 6: DE RESULTATEN IN KAART BRENGEN

Om goed burgerschapsonderwijs te geven, is het essentieel om antwoord te krijgen op de vraag of de leerlingen hebben geleerd wat de bedoeling was. Ook de wet vraagt dat van scholen. De school kan de resultaten van het burgerschapsonderwijs op allerlei manieren vaststellen. Zie daarvoor IJkpunt 6. Het komt er kort gezegd op neer dat de school vaststelt op welke manier ze bepaalt of de leerlingen zich de beoogde kennis, houdingen en vaardigheden hebben eigen gemaakt. Het is duidelijk welke criteria de school daarvoor gebruikt en hoe de school dat in kaart brengt. Het kan effectief zijn om één of enkele leraren aan te wijzen, die zich hierin verdiepen en hiervoor een bij de school passend voorstel doen.

TIP

Breng de resultaten van het burgerschapsonderwijs op een eenduidige en transparante manier in kaart, zodat duidelijk is wat leerlingen kennen, kunnen en vinden, en of de leerdoelen worden behaald. Een gestandaardiseerd meetinstrument kan goede diensten bewijzen.

STAP 7: HET BURGERSCHAPSONDERWIJS EVALUEREN EN BESPREKEN

De school relateert de resultaten aan de leerdoelen. Is de school tevreden? En zijn de betrokken partijen dat ook? Denk daarbij aan het bestuur, de ouders, de maatschappelijke omgeving en, niet in de laatste plaats: de leerlingen. Het is belangrijk om hierover het gesprek te voeren met en verantwoording af te leggen aan de partijen in en rond de school en aan de inspectie. Bij het organiseren hiervan zijn vooral bestuur en schoolleiding aan zet.

TIP

Maak gebruik van zelfevaluatie-instrumenten of QuickScans. Dat bespaart werk en helpt het team om de goede vragen te stellen, en daarvan verslag te doen. 'Transparantie' en 'aanspreekbaarheid' zijn belangrijke waarden, zeker als het gaat om burgerschapsonderwijs.

LIGGEN WE OP KOERS?

Het gebeurt nogal eens dat het team enthousiast begint met burgerschapsonderwijs, maar dat niet alles meteen lukt en de aandacht voor burgerschap langzaam wegzakt. Bovendien zijn er inmiddels andere urgente zaken die aandacht vragen. Is er een manier om na te gaan of de school op de goede weg is? En waar kunnen schoolbestuur en schoolleiding op letten? Tot besluit volgen hier enkele aandachtspunten die helpen om in te schatten of de school op de goede weg is om burgerschap in te vlechten in het onderwijs.

WAAROM IJKPUNTEN VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- LEERDOELEN
- INHOUD
- AANPAK
- SCHOOLKLIMAAT
- RESULTATEN
- PROFESSIONALISERING
- KWALITEITSZORG
- VERBINDING

HOE VERDER? STAPPENPLAN

BIJLAGE: BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

WE ZIJN OP KOERS ALS...

- ... burgerschap is ingeburgerd.
Hoe de school burgerschap ook noemt (er zijn ook scholen die bijvoorbeeld spreken van 'brede vorming'), iedereen heeft er een (globaal) beeld bij en kan in eigen woorden aangeven wat burgerschap betekent voor het eigen doen en laten op school.
- ... burgerschap zichtbaar is in de organisatie.
Het thema 'burgerschap' staat regelmatig op de agenda van teamvergaderingen, de schoolleiding vraagt er zo af en toe naar, het bestuur is geïnteresseerd en wil van tijd tot tijd worden geïnformeerd, leraren praten over de actualiteit en bespreken of ze daar aandacht aan willen besteden in de lessen, en er liggen regelmatig documenten op tafel met 'burgerschap' in de titel, er staat informatie over op de website en in de lokale media. In de onderwijspraktijk zijn er allerlei 'sporen' zichtbaar: leerlingen krijgen verantwoordelijkheden, er zijn lesmaterialen die zijn gericht op burgerschap, leerlingen doen activiteiten buiten de school, et cetera.
- ... de sfeer op school open en voor iedereen plezierig is.
Leerlingen (en leraren) zijn zich bewuster van wat ze doen en zeggen, en zijn daarop aanspreekbaar.
- ... leraren (en leerlingen) elkaar aanspreken op gedrag of op uitspraken die vragen oproepen.
- ... er meer wordt gediscussieerd.
Onderwerpen die eerder werden vermeden werden, zijn beter bespreekbaar. Er is ruimte om over die onderwerpen met elkaar te praten.
- ... meningsverschillen en tegenstellingen, die eerder onder de oppervlakte bleven, zichtbaar zijn.
Dat het er soms heftig aan toe gaat, hoeft geen probleem te zijn en laat zien dat de bevordering van burgerschap 'werkt': lastige thema's worden besproken en daar kan iedereen van leren.
- ... de 'spelregels' - de basiswaarden van de democratische rechtsstaat - 'werken'.
Er is ruimte voor andere meningen, er is sprake van wederzijds respect, men luistert naar elkaar en is bereidheid om zich in de ander te verplaatsen.

WAAROM IJKPUNTEN
VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN
VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- LEERDOELEN
- INHOUD
- AANPAK
- SCHOOLKLIMAAT
- RESULTATEN
- PROFESSIONALISERING
- KWALITEITSZORG
- VERBINDING

HOE VERDER?
STAPPENPLAN

BIJLAGE:
BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

Dat alles zal niet in één keer goed gaan. Sterker nog: dat is ook niet te verwachten. Het doel van burgerschapsbevordering is niet dat iedereen het met elkaar eens is, maar dat er ruimte en aandacht is voor verschillen tussen mensen en meningen, op een manier die iedereen zoveel mogelijk recht doet, en waarbij compromissen worden gesloten die voor zoveel mogelijk mensen aanvaardbaar zijn. Dat is niet altijd makkelijk, en dat lukt ook niet altijd. Maar het gaat om de intentie om dat steeds na te streven. Burgerschap is een levenslange leerschool. En de school legt daarvoor de basis.

WAAROM IJKPUNTEN
VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN
VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- LEERDOELEN
- INHOUD
- AANPAK
- SCHOOLKLIMAAT
- RESULTATEN
- PROFESSIONALISERING
- KWALITEITSZORG
- VERBINDING

HOE VERDER?
STAPPENPLAN

BIJLAGE:
BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

BIJLAGE:

BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

De basiswaarden van de democratische rechtsstaat zijn in het kader van de burgerschapsopdracht vastgelegd en uitgewerkt in de onderwijswetten voor het funderend onderwijs. In de toelichting op de wet en de behandeling in het parlement is daarover het volgende te lezen:

Het respect voor de menselijke waardigheid zonder onderscheid des persoons staat aan de basis van de drie basiswaarden van de democratische, pluriforme en Nederlandse rechtsstaat: vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit. De basiswaarde vrijheid wordt bevorderd door aandacht voor vrijheid van meningsuiting en autonomie. Gelijkwaardigheid wordt bevorderd in de vorm van het gelijkheidsbeginsel en het afwijzen van discriminatie. Solidariteit wordt bevorderd door verdraagzaamheid, begrip en verantwoordelijkheidsbesef, en het afwijzen van onverdraagzaamheid.

DEZE BASISWAARDEN ZIJN GERICHT OP CONCRETE TOEPASSING IN DE DAGELIJKSE SCHOOLPRAKTIJK, EN GEFORMULEERD ALS:

- Vrijheid van meningsuiting betekent dat je mag zeggen of schrijven wat je denkt, of tegen de opvatting van anderen in mag gaan. Iedereen mag dus ook zijn of haar geloof uitdragen, of zijn of haar mening aan anderen voorhouden. Daarbij moet je je wel houden aan de wet.
- Het gelijkheidsbeginsel (ook wel gelijkheid of gelijkwaardigheid genoemd) betekent dat mensen van gelijke waarde zijn. Daarbij maakt het niet uit wat je denkbeelden zijn of wat je gelooft. Je hoeft niet te vinden dat die denkbeelden of gebruiken zelf waardevol zijn, maar wel dat mensen met andere denkbeelden en gebruiken niet minder waard zijn dan jij, of dan jouw groep.
- Begrip voor anderen betekent dat je probeert te begrijpen waarom mensen of groepen bepaalde denkbeelden of gebruiken hebben: wat is de achtergrond daarvan en waarom is dat belangrijk voor een ander.

WAAROM IJKPUNTEN VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- LEERDOELEN
- INHOUD
- AANPAK
- SCHOOLKLIMAAT
- RESULTATEN
- PROFESSIONALISERING
- KWALITEITSZORG
- VERBINDING

HOE VERDER? STAPPENPLAN

BIJLAGE:
BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

- Verdraagzaamheid (ook wel tolerantie genoemd) betekent dat je de mening of het gedrag van een ander accepteert, ook al ben je het er helemaal niet mee eens. En het betekent ook dat je ieder de ruimte wilt geven om zo'n mening of zulk gedrag te hebben. Natuurlijk moet iedereen zich daarbij wel houden aan de wet.
- Afwijzen van onverdraagzaamheid. Onverdraagzaamheid (ook wel intolerantie genoemd) is het tegenovergestelde van tolerantie. Intolerantie is je vindt dat andere mensen of groepen, dingen waar jij het niet mee eens bent, niet zouden mogen denken of doen; en dat je het niet nodig vindt dat ieder de ruimte krijgt om zo'n mening of zulk gedrag te hebben.
- Afwijzen van discriminatie. Discriminatie betekent dat mensen of groepen bij anderen achtergesteld worden, of dat je vindt dat er voor mensen met andere denkbeelden of gebruiken niet zoveel ruimte hoeft te zijn, of dat die denkbeelden of gebruiken misschien zelfs verboden moeten worden.
- Autonomie betekent dat iedereen zelf kan bepalen wie hij/zij wil zijn en hoe hij/zij zijn/haar leven wil leiden. Ieder is dus bijvoorbeeld vrij om zelf te bepalen welk geloof of welke denkbeelden voor hem/haar belangrijk zijn. Daarbij moet je je wel houden aan de wet.
- Verantwoordelijkheidsbesef betekent dat mensen verantwoordelijkheid willen nemen voor wat ze zeggen en doen (en wat ze niet zeggen en doen) en dat ze daarbij rekening willen houden met wat dat voor anderen betekent. Daarbij is vooral belangrijk dat je probeert anderen niet te schaden, en dat je de samenleving en de democratie wilt helpen om goed te functioneren. Hoe je dat doet, mag iedereen zelf weten.

WAAROM IJKPUNTEN
VOOR BURGERSCHAPSONDERWIJS?

NEGEN IJKPUNTEN
VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

- VISIE
- LEERDOELEN
- ONDERWIJSINHOUD
- AANPAK
- SCHOOLKLIMAAT
- RESULTATEN
- PROFESSIONALISERING
- KWALITEITZORG
- VERBINDING

HOE VERDER?
STAPPENPLAN

BIJLAGE:
BURGERSCHAP EN BASISWAARDEN

COLOFON

IJKPUNTEN VOOR GOED BURGERSCHAPSONDERWIJS

voor basisonderwijs, voortgezet onderwijs en speciaal onderwijs

Colofon

Deze publicatie is een gezamenlijk product van de PO-Raad, de VO-raad, de MBO raad, Stichting School & Veiligheid en de Academische Werkplaats (AWP) Sociale Kwaliteit onderwijs.

De besturen van de drie sectororganisaties hebben IJkpunten vastgesteld die scholen als uitgangspunten kunnen gebruiken om hun burgerschapsonderwijs vorm te geven. Deze publicatie is een handreiking, bedoeld ter ondersteuning van de ontwikkeling van burgerschapsonderwijs. De publicatie verschijnt in twee versies. Naast de voorliggende versie is er een editie die is toegespitst op het MBO.

De publicatie is voorbereid door vertegenwoordigers van de drie sectororganisaties, de Stichting School & Veiligheid en de Academische Werkplaats Sociale Kwaliteit onderwijs, waarbij de laatste als penvoerder optrad.

Aan de publicatie werkten mee Pim de Vente (PO-Raad), Simon Brandt en Irene de Kort (VO-raad), Jan Faber en Anita de Moor (MBO Raad) en Fleur Nollet (Stichting School & Veiligheid).

Auteurs zijn: Anne Bert Dijkstra, Marianne Pas, Joke van Putten en Joop Teunissen (Academische Werkplaats Sociale Kwaliteit onderwijs).

Deze publicatie kan als volgt als bron worden genoteerd:

AWP Sociale Kwaliteit e.a. (2021), IJkpunten voor goed burgerschapsonderwijs. Amsterdam: AWP-SK.

© Academische Werkplaats Sociale Kwaliteit onderwijs, PO-Raad, VO-raad, MBO Raad, Stichting School & Veiligheid
Amsterdam, juni 2021